



## ABDULLA QODIRIY ROMANLARINING AXLOQIY JIHATLARI

*Talaba: TDTU, “Geologiya-qidiruv va kon-metallurgiya” fakulteti 15-25  
guruh talabasi Iskandarova Dilrux Nuriddin qizi*

*Ilmiy rahbar TDTU, “Geologiya-qidiruv va kon-metallurgiya” fakulteti,  
Gidrogeologiya, muhandislik geologiya va petrografiya kafedrasida dotsenti, g-  
m.f.f.d. N.Sh.Tulyaganova*

**Annotatsiya:** *Abdulla Qodiriy o‘zbek adabiyoti tarixida buyuk o‘rin egallagan, o‘zining “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari bilan o‘zbek romanchiligiga asos solgan ulkan adibdir. Uning asarlarini insoniylik, axloq, vijdon, halollik, adolat va jamiyat uchun baraka keltiruvchi qadriyatlar singari chuqur axloqiy g‘oyalar tarkibiy qismi sifatida ko‘ramiz. Abdulla Qodiriyning romanlari, bir tomondan, tarixiy voqealar va muhitni aks etgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, insoniy fazilatlarni targ‘ib etish, jamiyat hayotidagi axloqiy ziddiyatlarni yoritishda mislsiz ahamiyatga ega.*

**Kalit so‘zlar:** *Abdulla Qodiriy, axloq, roman, insoniylik, fidoyilik, milliy qadriyat, vijdon, sadoqat, adolat, halollik, jamiyat, obraz, “O‘tkan kunlar”, “Mehrobdan chayon”.*

“O‘tkan kunlar” romanida jamiyat, shaxs, oilaviy muammolar, insoniy rishtalar, xalq va amaldorlar o‘rtasidagi murakkab munosabatlar orqali o‘zbek xalqining boy axloqiy olami ifodasini topgan. Ushbu roman qahramonlari – Otabek va boshqa obrazlar orqaligina emas, balki roman atmosferasining o‘zidayoq axloqiy qadriyatlar, vijdon, fidoyilik singari tushunchalar asosiy tamoyil sifatida ilgari suriladi. Otabek xarakteri o‘zining insoniy hislari, vijdoniga sodiqligi, halolligi, yovuzlikka qarshi jasorat ko‘rsatishi bilan chinakam axloqiy namuna bo‘la oladi. Qodiriyning romanlarida, ayniqsa, yuksak axloqiy ideallar va milliy qadriyatlarga bo‘lgan intilish, ota-bobolar an‘anasiga sadoqat, e‘tibor, oila a‘zolari va jamoatchilik oldidagi mas‘uliyat kabi tuyg‘ular bir-biri bilan uyg‘unlashgan. Muallif obrazlar, ularning turmush tarzidagi mujassamlashgan tuyg‘ular orqali axloqiy ziddiyatlarni,



insoniyatning ezgu orzulari va ularni yo'kka chiqaruvchi muammolarni chizib berishga harakat qiladi [1].

Asarda avvalo yuksak axloqiy tarbiya, insoniylikni, qadr-qimmatni, sadoqat va fidoyilikni qadrlash g'oyasi ilgari suriladi. Otabek harakati, onasi bilan bo'lgan munosabati, sadoqati va Yusufi kabi mehribon farzandligi orqali muallif yosh avlodga g'urur, sabr, shukronalik, fidoiylik, mehnatsevarlik kabi insoniy fazilatlarini tarannum etadi. Eng asosiysi, Otabek o'z muhabbatini hamda to'g'ri yo'lini axloqiy tamoyildan chekinmay tanlaydi va o'z qadamlarida har doim pok niyat, halollik, adolat va insonlarga manfaat yetkazishdek ezgu maqsadlarni ustun qo'yadi. Qodiriyning asaridagi muhim ahloqiy jihatlardan biri — islohot, yangilik sari intilish, jamoatchilik hayotida mavjud illatlar, nodonlik va kamsitishlarga qarshi kurashish, e'tiqodni, milliy qadr-qimmatni asrashdir. “O'tkan kunlar”da jamiyatdagi eski urfodatlar, zo'ravonlik, erkinlikka to'sqinlik qiluvchi kuchlar muammosi, inson erkinligi uchun kurash masalalari, haqiqat va haqsizlik, adolat va jabrlik qarama-qarshiligi inson axloqining asosiy sinov maydonidir. Roman qahramonlari hayoti orqaligina ko'plab axloqiy muammolar, erkinlik va ixlos, ishonch, o'z qadrini bilish, to'g'rilik, sofdillik kabi tamoyillar yoritib berilgan. Aynan qadimiy Buxoro jamiyati muhitida barchasi yuksak axloqiy tamoyilning sinovidan o'tadi. Otabek O'zini, oilasini va yurti sha'nini asrashda fidokorlik qiladi. Uning harakati g'urur va sadoqat ramzidir [2].

Roman asarida yana bir qatlam mavjudki, bu – milliy ong va axloq. Abdulla Qodiriy Otabek obrazi orqali o'z qilgan ishlari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, jamiyat va oila oldida burchni his etish, vijdon oldida pok va to'g'ri bo'lish axloqining naqshini ko'rsatadi. Otabek o'z sevgisi uchun kurash olib borar ekan, jamiyatda ham erkinlik, mustaqillik, adolat, insoniyat qadri uchun kurashadi.

“O'tkan kunlar” romanining muhim axloqiy yutug'i shundan iboratki, u hamisha poklik, halollik, samimiyat va mehr-oqibat, sabr-toqat, jaholatdan qochish va oqibati yaxshi ishlarga intilish g'oyalarini ta'riflaydi. Roman real voqealar, hayotiy tahlillarga asoslangan. Bu hayotiy tahlillar orqali muallif har bir obraz hayotidagi axloqiy inqirozlar, to'g'rilik va nohaqlik, yomonlik va ezgulik, mehr-



shafqat, sadoqat, ota-onaga hurmat, vatan va inson uchun fidoyilik, ma'naviy tozalik, rostgo'ylik, vafodorlik, qatiyatlilik singari yuksak axloqiy fazilatlarni yuksak darajada suratlaydi. "Mehrobdan chayon" romanida ham axloqiy g'oyalari o'ziga xos tarzda ilgari suriladi. Bu romanda ham jamiyatda mavjud illatlar, axloqiy inqirozlar, insoniyat orzu-umidiga ziddiyatli hayotiy voqealar fonida ko'p jihatdan tarannum etiladi. Romanda bosh qahramon Ziyo, uning atrofida, muhit va zamon talablari, insonlar orasidagi o'ziga xos turmush, do'stlik, sadoqat, mehr-muhabbat, vatanparvarlik, sabr-toqat, olijanoblik kabi insoniy fazilatlar tarannum etilgan. Qodiriyning chinakam axloqiy fazilati shundaki, u jamiyat hayotidagi ijtimoiy ziddiyatlar, ba'zan mudhish voqealar bilan birga, poklik, tozalik, kuchli insoniylik, vijdon oldida sodiqlik, ezgulik, sadoqat, insonlik fazilatlari, hayotni anglashdek g'oyalarni romanlarida markaziy o'ringa qo'yadi. Romanlarda odamlarga yaxshilik qilish, haqiqatni izlash, mehr-muhabbatga doimo sodiq bo'lish, do'stlik va sadoqatda matonat ko'rsatish, sofdillik, kamtarlik, ahil va og'ishmaydigan do'stlik, vatanparvarlik, hozirjavoblik, kechirimlilik insoniy barkamollik sifatida ta'riflanadi. Bu o'z kasbiga muhabbat, halollik bilan yashash, yaxshi niyat bilan do'st orttirish, do'stning og'ir kunida yonida turish hamda yomonlikka adolat va ezgulik bilan javob qaytarish an'anasining yuksak axloqiy namunasidir [3].

Romanlardagi Tarbiya va Axloq masalasi – bu nihoyatda keng va qamrovli mavzu. Muallif tarixiy voqealarni hayotiy tarzda yoritish orqali zamondoshlariga, o'zbek ziyolilari va yoshlarga, avlod-avlodlarga axloqiy nasihat, ijtimoiy saboq, vijdon maktabi bo'la olish xususiyatini joylashtirgan. Qodiriy aksariyat asarlari singari romanlarida ham bosh qahramonlar harakati, ularning o'zgarishi, yaxshiyomon tomonlari, irodasi, sabr-toqati, muammoli voqealarda namoyisholatgan jasorati orqali inson qalbini kamolga yetkazadigan axloqiy signallarni desenka qilib ko'rsatadi. Shu jihatdan "Mehrobdan chayon" romani ham tarixiy haqiqat va axloqiy signal birligining yorqin namunasi desak, adashmaymiz. Qodiriy umrining qisqa, biroq samarali davrida vatan va xalq oldidagi o'z burchini, chin insoniy burchini, axloq, vijdon, rostgo'ylik kabi umrboqiy qadriyatlarni in'om etgan ijodkor sifatida o'zbek romanchiligining tutashish nuqtasi bo'lmish sohaning poydevorini yaratdi.



Asarlarning axloqiy mazmuni boshdan-oxirigacha har bir obraz, voqea va jarayon, tasvir va tafakkurda aks etadi. Bu mazmun fidoiylik, sadoqat, poklik, mehribonlik, tanqidiy va tahliliy fikrlash, sobitlik, mas'uliyat, sog'lom oilaviy munosabat, shaxsiy va ijtimoiy insoniy rishtalarning mustahkamligini uyg'otadi. Qodiriy fikriga ko'ra, inson yuragi ezgulikka, yagona to'g'ri hayotga va vijdon pokligiga intilishi lozim. Tarixiy muhit, zamonaviy mafkura va milliy qadriyatlar ruhida yozilgan romanlar esa yoshlarga o'tmish tajribasini o'rgatish, zamonaviy ahvol, imon, axloq va oriyatli fuqarolik hissi, shaxsiy hayotni adolat va axloq tamoyillari orqali boshqarishda chin yo'lboshchi maktab hisoblanadi. Romandagi obrazlar jamiyatga g'amho'rlik, vatan va xalqni sevish, kimsaga yomonlik qilmasdan ezgulik yo'lidan borish, so'z va amal birligini asrab avaylash, vijdon sofligida yashash, tabiatga va insonlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish, oila va jamiyatda doimo ahillik va baxt uchun intilishni hayotiy ibrat ko'rsatib beradi [4].

Qodiriy romanlarida axloqiy ziddiyat, vijdon inqirozi, o'zini topish va to'g'ri yo'lga qaytish allaqachon har bir obraz hayoti, har bir voqea orqali jamiyat milliy ruhiyatining tafsiliy ifodasi sifatida jonlanadi. Bu romanlarning katta ahamiyati shundaki, ular o'z vaqtida erk va inson huquqi, adolat, vijdon, sadoqat, fidoyilik, milliy ong, halollik, mehr-oqibat, shaxsiy mas'uliyat, ota-ona roziligi, do'stlik va oilaviy hamjihatlik kabi tub axloqiy qadriyatlarni butun xalq va barcha avlodlarga ko'rsatgan, qadr-qimmatini bilan ajralib turadi [5].

### **Xulosa:**

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlari o'zbek xalqining tarixiy-madaniy xotirasini asrashda, yosh avlod tarbiyasida, bugungi va kelajak jamiyatining to'g'ri shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega yuksak axloqiy ahamiyat kasb etadi. Bu romanlar inson yuragini ezgulikka, vijdon, halollik, mehr, sadoqat, qadr-qimmat, ijtimoiy birlikka undaydigan chinakam axloqiy darsdir. Yangi avlod, zamon va mafkura qaysi davrda bo'lmasin, Qodiriy romanlarining axloqiy saboqlari hamisha insoniyat ma'naviy madaniyatiga xizmat qiladi. Chunki har bir satrda inson



qalbining boyligi, axloqiy ruhi, jamiyat taraqqiyotining asosi, halollik va go'zallik yo'li mujassam.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shukurov N., "O'zbek romanida axloq va obraz", Toshkent, 2017, 84-bet
2. Qodiriy A., "O'tkan kunlar", Toshkent, 2020, 133-bet
3. Qodiriy A., "Mehrobdan chayon", Toshkent, 2019, 120-bet
4. Ochilov M., "O'zbek realistik romanining axloqiy mohiyati", Farg'ona, 2016, 59-bet
5. A'zamova D., "Adabiyot va hayot", Buxoro, 2018, 98-bet
6. Ortiqov D., "Qodiriy romanlari: badiiyati va axloqi", Namangan, 2022, 111-bet
7. Jo'rayev M., "Muallif va zamon: Qodiriy tafakkuri", Toshkent, 2021, 76-bet
8. Yunusov X., "O'zbek romanchiligida axloqiy talqin", Samarqand, 2023, 88-bet
9. Usmonov S., "O'zbek adabiyoti va qadriyatlar", Toshkent, 2019, 95-bet
10. To'xtaev N., "Tarixiy obraz va axloqiy qadriyat", Andijon, 2020, 100-bet